

Het belang van gedeelde kennis

Paul Schnabel Is de populariteit van de vele canons een probleem, of juist een zegen? Een canon maakt het leven gemakkelijker. Het bevrijdt de gebruiker van de last zelf een selectie te maken.

Toch maar even opgezocht: het meervoud van canon is canons. Niet mooi, maar wel nuttig om te weten, want met het enkelvoud kom je vandaag de dag niet meer uit. Sinds de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon in 2006 haar rapport over de hoofdlijnen van de Nederlandse geschiedenis publiceerde, valt er een epidemische toename van de canonvorming waar te nemen. Er is een bètacanon gekomen en een gammacanon in voorbereiding, er is een canon van de Nederlandse muziek en een canon van de filosofie. Steden en provincies presenteren hun geschiedenis in canonvorm en er is zelfs al een canon van het sociaal werk.

Daar is ook allemaal niks tegen. Er is zelfs veel voor te zeggen. Een canon komt uit discussie voort (wat is nu echt interessant, belangrijk, maatgevend, het mooiste of het beste?) en leidt ook altijd weer tot discussie. Was dit de juiste keuze? Wat wordt gemist of is ten onrechte overgeslagen? Iedere canon vertelt

bovendien iets over de smaak in en de voorkeuren voor een bepaalde tijd. In muziek, schilderkunst, architectuur en muziek is dat heel goed vast te stellen. Het is nog niet zo lang geleden dat schilders als Honthorst of Terbrugghen als 'fout', want als te internationaal en te weinig Nederlands werden gezien, of dat kunstenaars zelfs helemaal vergeten waren, zoals ruim honderd jaar geleden nog Vermeer en recenter Adriaen Coorte. Nu staan ze in hoge achting. Een auteur als Louis Couperus staat in de literaire canon hoog genoteerd, zijn ooit evenknie Arthur van Schendel niet meer. Het gaat er hier niet om waarom dat zo is – een heel interessante vraag overigens –, maar dat het zo is. Iedere tijd kent op ieder gebied zijn eigen canon.

Toch weer een canon

In Nederland is het denken in canons lange tijd verguisd. Er zat toch te veel de geur van de verplichte boekenlijst aan vast. Dat is in korte tijd

veranderd en de canon is populairder dan ooit. *De Canon van Nederland* van de Commissie-Van Oostrom en het besluit eindelijk tot een voldragen Nationaal Historisch Museum te komen, zijn er de sprekendste voorbeelden van. Er is behoefte aan canonvorming en daarin komt een verlangen naar herstel van een kennelijk verloren gegaan gevoel van nationale eenheid en een gemeenschappelijke identiteit tot uitdrukking. Consensus over wat belangrijk is, is ook consensus over wat bindt en verbindt. Dat hoeft niet voor alles te gelden en daarom moet een canon ook overzichtelijk zijn. Een canon is geen encyclopedie en kent duidelijk ook een bovengrens qua omvang.

Zo is de Basisbibliotheek (Blokker 2008) van duizend sleutelteksten, opgenomen in de Digitale Bibliotheek van de Nederlandse Letteren, te groot om op zichzelf nog als een canon te kunnen worden beschouwd. Het is echt een bibliotheek, maar wel een van het soort die het mogelijk maakt op onderdelen – bijvoorbeeld de Nederlandse kunstgeschiedenis of het kinderboek – wel weer een canon te vormen. Zo is de digitale bibliotheek trouwens ook tot stand gekomen. Per gebied is gezocht naar auteurs en teksten die inderdaad als

Een canon kan niet anders dan kort zijn

‘basis’ beschouwd kunnen worden. Duizend lijkt veel, maar gezien de breedte van de basisbibliotheek gaat het dan per thema om een heel beperkt aantal boeken.

Een canon kan niet anders dan kort zijn. De grondvorm blijft natuurlijk die van de ‘Zeven wereldwonderen’ uit de oudheid, waar in later eeuwen altijd per land nog een achtste aan werd toegevoegd. In Nederland was dat het Paleis op de Dam, al zal niet iedereen dat meer weten. Zeven wereldwonderen zijn nog gemakkelijk uit het hoofd te leren, zeventig al veel moeilijker en wie er zevenhonderd kent, is zelf al bijna een wereldwonder. Hoewel het tegenwoordig steeds minder belangrijk is dingen nog uit het hoofd te kennen, is het verbindende idee achter de canon juist het gedeeld zijn van de kennis die erin opgeslagen ligt. Wie spreekt over *De Nachtwacht*, het *Meisje met de Parel*, *De Aardappeleters* of de *Victory Boogie Woogie* mag in ieder geval in Nederland veronderstellen dat iedereen dan hetzelfde beeld voor ogen krijgt. Met uitzondering van de *Victory Boogie Woogie* misschien, die kunsthistorisch wel tot de canon hoort, maar die nog niet iedereen meteen kan thuisbrengen.

Dit is Nederland. In tachtig meesterwerken (Hartog Jager, 2008) is zonder dat het woord valt, een canon van de ‘allerbekendste, puur Nederlandse schilderijen’, zoals de flaptekst het noemt. Ze behoren tot de ‘belangrijkste onderscheidingskenmerken van onze cultuur’, zegt Den Hartog Jager zelf in zijn inleiding. ‘Kunstwerken ... die deel uitmaken van onze geschiedenis en onze huidige wereld, die door vele Nederlanders over zoveel jaren steeds weer herkend zijn en worden, waardoor ze ons doen beseffen dat we veel meer gemeenschappelijk hebben dan we denken.’

Dat is misschien wel de belangrijkste kwaliteit die een canon kan hebben: de symbolisering van een culturele en historische gemeenschap juist door het gemeenschappelijke ook te benoemen en te definiëren. Niet schilderkunst

of taal als bindend kenmerk, maar heel specifiek deze schilderijen of deze gedichten, gebouwen of films. Tot de canon kunnen ook personen gerekend worden, maar niet simpelweg alle koningen of presidenten van een land. Ook in hun geval zal er iets moeten zijn dat hen bijzonder maakt in de geschiedenis van hun land of ten opzichte van hun gelijken. Lincoln, Roosevelt en Kennedy horen tot de canon van de Amerikaanse geschiedenis, maar de overgrote meerderheid van de meer dan veertig andere presidenten niet. Karel de Grote hoort tot de canon van de Europese geschiedenis, Willem van Oranje alleen tot de canon van de vaderlandse geschiedenis. Maurits en Frederik Hendrik moeten het doen met een bescheiden plaats onder het kopje ‘De Republiek’.

Positieve momenten

De groten van de geschiedenis symboliseren belangrijke en vaak ook door henzelf geschapen momenten in de geschiedenis van hun land en volk. In principe zijn dat ook positieve momenten. Een negatieve canon of een canon van schaamte is natuurlijk wel op te stellen, al was het maar als kritische reactie op het gevaar van te veel nationale zelfverheerlijking. Weinigen zullen zich echter met een anticanon verbonden willen voelen. Als men dat toch doet, zal het weer vooral als positief beleefd worden. Identificatie is anders eigenlijk ook niet mogelijk. Zo is voor veel Russen Stalin nog steeds – of weer – een grootheid, die hoog genoteerd staat in hun historische canon. In de Nederlandse historische canon is overigens wel een interessante poging gedaan om met thema’s als ‘slavernij’ en ‘Jodenvervolging’ ook ruimte te maken voor schaamte en schuld (Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon). Mede daaruit blijkt al dat *De Canon van Nederland* wel een nationale, maar geen nationalistische strekking heeft. De bedoeling is vooral een leidraad te zijn om in het onderwijs te kunnen vaststellen wat ‘ieder-

een’ zou moeten (willen) weten van de Nederlandse geschiedenis. Omdat het om ‘iedereen’ en om het onderwijs gaat, zou dat in ieder geval tot meer overeenstemming moeten leiden in het denken over wat van ‘toen’ ook inderdaad mede het ‘nu’ van de Nederlandse natie bepaalt.

Een canon moet betrekking hebben op een onderwerp, dat het ook zinvol maakt om de vorming van een canon te overwegen. Dat geldt zeker voor de canon die bedoeld is om te onderscheiden, te erkennen en te ‘heiligen’. Als de canon vooral de bedoeling heeft *highlights* te presenteren (de hoofdpunten uit de geschiedenis, de belangrijkste artistieke of wetenschappelijke prestaties, de dingen die iedereen over een bepaald onderwerp zou moeten weten), dan ligt het allemaal wat gemakkelijker. Voor alle gevallen geldt dat het natuurlijk alleen maar zin heeft als er een publiek of doelgroep voor is. In het onderwijs is dat een gegeven, al maakt het dan weer verschil of een canon als een hulpmiddel wordt aangeboden of als een uitputtende en dwingende lijst voorgeschreven. Dat laatste, ooit de oorspronkelijke betekenis van het begrip canon, is nauwelijks meer het geval. Het gaat nu meer om een handreiking dan een handleiding, laat staan een instructie. De canon dient niet meer de zekerheid, wel nog de eenheid, maar vooral het gemak. Het bevrijdt de gebruiker van de last zelf een selectie te moeten maken uit een veelheid aan informatie. De gebruiker heeft daar niet alleen geen tijd voor, maar mist bijna altijd ook de deskundigheid om dat te doen en heeft in veel gevallen ook geen zicht op wat er aan informatie beschikbaar is. De Duitse socioloog Niklas Luhmann – al tijdens zijn leven opgenomen in de impliciet canonieke *Hoofdfiguren uit de sociologie* (Rademaker 1974) – zou de canon zeker zien als een typisch mechanisme ter reductie van complexiteit. Een canon bestaat uit voorstellen ter selectie van informatie en uit een suggestie van ordening en samenhang.

Een canon maakt het leven gemakkelijker.

Niet de toptien

Het publiek voor een canon kan heel klein en gespecialiseerd zijn. De gemiddelde burger zal geen belangstelling hebben voor een canon van schaakboeken of openingszetten. De schaker zal op zijn beurt weer niet geïnteresseerd zijn in de canon van de bridge-spelers. Hoe gespecialiseerder het publiek, hoe gespecialiseerder en complexer ook de canon zal zijn. Een gespecialiseerd publiek stelt hoge eisen aan de informatie die het aangeboden krijgt en zal niet gauw genoeg nemen met een canon die in feite een handleiding voor *dummies* is.

Werken aan een canon is uiteraard ook werken aan de wens een monopolie te vestigen, minstens maatgevend te zijn. Zeker waar de opstellers van de canon ook als de professionals op hun werkgebied gelden, kan hun macht heel groot zijn. De canon van de Nederlandse architectuur wordt bepaald door een kleine groep architecten en architectuurdeskundigen die met weinig variatie een duidelijke voorkeur voor een bepaalde stijl en aanpak hebben. Als een echte iconoclast heeft Auke van der Woud onlangs geprobeerd de *founding fathers* van de moderne Nederlandse

architectuur, Cuypers en Berlage, te ontmaskeren als architecten 'die met de rug naar de toekomst stonden'. (Woud 2008) Zijn pleidooi leidt tot een herschrijving van de Nederlandse architectuurgeschiedenis en tot een herwaardering van architecten en ontwerpen die tot nu toe als van mindere rang werden gezien. Van der Woud laat in zijn essay met name ook zien, dat het bestaan van een canon juist ook weer discussie mogelijk maakt over de grondslagen

Een canon scheidt eenheid, creëert orde en ruimte op

van de gemaakte keuzen en de houdbaarheid daarvan.

Een canon scheidt eenheid, creëert orde en ruimte op. Het aanbod aan boeken, gedichten, ontwerpen en kunstwerken is zo groot en groeit zo hard, dat er behoefte blijft aan zowel selectie als ijkpunten. Dat geldt op een iets andere manier ook voor de omgang met het verleden, of het nu de nationale geschiedenis is of de geschiedenis van de wetenschap, zoals in de bètacanon. (Dijkgraaf 2008) De selectie vindt plaats op basis van inhoudelijke en interne criteria en niet op basis van bijvoorbeeld verkoopcijfers of populariteit bij het publiek. Als het daarom gaat, spreken we niet meer van een canon, maar van een toptien, tophonderd of topduizend. Er zijn tussenvormen. Een restaurantgids als *Lekker* ordent restaurants – de beste honderd, de beste vijfhonderd – op basis van oordelen van deskundigen of minstens ervaren restaurantbezoekers. Michelin ordent

Paul Schnabel

is socioloog, universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht en sinds 1998 directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau in Den Haag

niet op rangnummer, maar in drie categorieën. Door de traditie en status die met de *Michelin-gids* verbonden zijn, worden de restaurants uit de hoogste categorie toch ook gezien als de canon van de Franse keuken.

Een canon kan een hulpmiddel zijn *to bluff your way* in een conversatie. In de praktijk zal dat allemaal wel meevallen. Juist omdat er in de huidige samenleving met vertoon van *Bildung* en een bekentenis tot *Hochkultur* weinig status te behalen valt, heeft de canon geen functie meer als een gemakkelijke manier om je ontwikkeling te bewijzen. Dat hoeft niet meer, maar het is wel fijn als je je met behulp van een canon snel kunt oriënteren in een gebied dat je niet zo goed kent.

Literatuur

- Blokker, J. (et al.) (2008) 'De basisbibliotheek: 1000 Sleutelteksten uit de cultuurgeschiedenis van de lage Landen'. In: *NRC Handelsblad*, Boekenbijvoegsel, 3 april.
- Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon (2006) *Entoen.nu. De canon van Nederland*. Den Haag: ministerie van OCW.
- Dijkgraaf, R. (et al.) (red.) (2008) *De Bètacanon. Wat iedereen moet weten van de natuurwetenschappen*. Amsterdam: de Volkskrant/Meulenhoff.
- Hartog Jager, H. den (2008) *Dit is Nederland. In tachtig meesterwerken*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep.
- Rademaker, L. en E. Petersma (red.) (1974) *Hoofdfiguren uit de sociologie*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Woud, A. van der (2008) *Sterrenstof. Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur*. Rotterdam: Uitgeverij 010.